FOLIA PRAEHISTORICA POSNANIENSIA T. XVII – 2012
INSTYTUT PRAHISTORII UAM POZNAŃ – ISBN 978-83-232-2538-6 ISSN 0239-8524

EKSPEDYCJA GÓRNODNIESTRZAŃSKA INSTYTUTU PRAHISTORII UAM. PERSPEKTYWY POLSKO-UKRAIŃSKIEGO PROJEKTU BADAWCZEGO

UPPER DNIESTR EXPEDITION OF THE INSTITUTE OF PREHISTORY OF ADAM MICKIEWICZ UNIVERSITY IN POZNAŃ. PROSPECTS OF THE POLISH-UKRAINIAN RESEARCH PROJECT

Przemysław Makarowicz

Instytut Prahistorii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Św. Marcin 78, 61-809 Poznań, Poland
przemom@amu.edu.pl

ABSTRACT. The aim of the project is to recognise selected barrow cemeteries of the Bronze Age Komarów culture, dated to 1700–1100 BC, and the publication of the excavation results. In 2007 and 2009 two largest 'Komarów' cemeteries were verified in the course of field-walking surveys – the eponymic site at Komarów and Bukivna (Bukówna), Ivano-Frankivsk Oblast. The next stage of the project was a geomagnetic and archaeological research at the necropolis in Bukówna carried out since 2010.

Zainteresowanie Ukrainą jako kluczowym rejonem badań terenowych jest elementem strategii większego programu, zatytułowanego *Pogranicze biokulturowe Wschodu i Zachodu Europy*, realizowanego od kilkunastu lat przez zespół archeologów z Instytutu Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu pod kierunkiem Aleksandra Kośko. Inicjatywa powołania ekspedycji górnodniestrzańskiej powstała w środowisku prahistoryków poznańskich, zainteresowanych badaniami obszarów międzymorza bałtycko-pontyjskiego, skupionych wokół anglojęzycznej serii *Baltic-Pontic Studies* i wydawanej w językach narodowych serii *Archeologia Bimaris*[1].

Celem projektu jest rozpoznanie wykopaliskowe wybranych cmentarzysk kurhanowych kultury komarowskiej (komarowskiej enklawy trzcinieckiego kręgu

[1] Kośko 2001; Kośko, Szmyt 2006.

kulturowego – TKK) z epoki brązu, datowanej na okres 1700–1100 BC[2] oraz opracowanie wyników badań terenowych. Ramy instytucjonalne jego realizacji zapewniają umowy podpisane przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z partnerami ukraińskimi – Instytutem Archeologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie oraz Przykarpackim Narodowym Uniwersytetem im. Wasyla Stefanyka w Ivano-Frankivsku. Projekt koordynują: ze strony polskiej – Przemysław Makarowicz z Instytutu Prahistorii UAM w Poznaniu, ze strony ukraińskiej – Igor Kočkin z Katedry Etnologii i Archeologii Instytutu Historii i Politologii UWS w Ivano-Frankivsku oraz Siergiej Łysenko z Instytutu Archeologii NAN Ukrainy w Kijowie.

KONTEKST HISTORYCZNY

Przed odzyskaniem niepodległości i w II Rzeczypospolitej rejon dorzecza górnego Dniestru był penetrowany głównie przez prahistoryków z ośrodków krakowskiego i lwowskiego[3]. W archeologiczne rozpoznanie omawianego terenu zaangażowani byli też naukowcy z ośrodka poznańskiego. W latach 20. ubiegłego wieku Józef Kostrzewski przeprowadził badania wykopaliskowe w miejscowości Biały Potok, gdzie udokumentował groby z płyt kamiennych, pochodzące z epoki brązu[4].

Badania kurhanów „komarowskich" i „sznurowych" w dorzeczu górnego Dniestru mają długą metrykę. Wśród archeologów zajmujących się wzmiankowaną problematyką w dwudziestoleciu międzywojennym warto wymienić Polaków – Tadeusza Sulimirskiego[5], Jana Bryka[6], Stanisława Grabowskiego, Irenę Siwkównę[7], Kazimierza Żurowskiego (wówczas studenta, po wojnie pracownika Katedry Prahistorii UAM w Poznaniu), oraz Ukraińców – m.in. Jarosława Pasternaka[8] i Marcjana Śmiško. Po roku 1945 praktycznie nie kontynuowano rozpoznania kurhanów „komarowskich" w dorzeczu górnego Dniestru, koncentrując się na innych stanowiskach tej kultury – osadach i cmentarzyskach płaskich, a także kopcach kultury ceramiki sznurowej (KCSz)[9]. Dopiero w początkach lat 90. ubiegłego wieku, dzięki wspólnym badaniom polsko-ukraińskiego zespołu archeologów w rejonie górnego Naddniestrza, pod kierownictwem Jana Machnika z Instytutu Archeologii

---

[2] Makarowicz 2010a.

[3] Lech 2006; Piotrowska 2006; Sytnyk 2006.

[4] Por. propozycję terminologiczną: kultura/grupa białopotocka (Kostrzewski 1925–1927, 16), jednostkę taksonomiczną uznaną później za lokalny wariant kultury komarowskiej (Swiesznikow 1967; Sulimirski 1968).

[5] Sulimirski 1936; 1938; 1964; 1968.

[6] Bryk 1928; 1932; 1934.

[7] Siwkówna 1938.

[8] Pasternak 1936; 1961.

[9] Swiesznikow 1967; Svešnikov 1976; 1990; Krušelnicka 1976.

i Etnologii PAN w Krakowie, odkryto wiele nowych stanowisk kurhanowych, na których zarejestrowano łącznie ponad 1500 kopców[10]. Większość kurhanów należy zapewne do KCSz, jednak część z nich można wiązać z „komarowską" wersją TKK lub wtórnym wykorzystaniem wcześniejszych kopców, czego przykładem jest Bykiv, leżący na wododziale Bystrzycy i jej dopływu – Trudncji[11].

Cechą charakterystyczną górnodniestrzańskiego skupiska kurhanów – jednego z największych w Europie – jest specyficzna aranżacja przestrzenna kopców. Wznoszono je w najwyższych punktach okolicy, najczęściej na wierzchowinach wzgórz ciągnących się wzdłuż wododziałów rzek – dopływów Dniestru i mniejszych cieków (np. Stopczatów, Krasów, Bukówna, Komarów, Wolica, Kryłos, Bykiv[12]). Często formują one większe koncentracje o układzie liniowym lub liniowo-grupowym, np. w Komarowie, Bukównej i Wolicy. Kurhany występują niekiedy na odcinku kilkuset metrów, a nawet kilku kilometrów (m.in. wspomniany Komarów i Bukówna)[13]. Największe z nich zajmują przestrzeń kilku kilometrów kwadratowych i liczą kilkadziesiąt obiektów skupiających się w kilku grupach. Bez przesady można więc powiedzieć, że na omawianym terenie stały się one ważnymi składnikami pejzażu, współtworzyły krajobraz kulturowy u schyłku neolitu i w epoce brązu[14].

PROJEKT GÓRNODNIESTRZAŃSKI

Projekt ekspedycji górnodniestrzańskiej, zainicjonowany przez Instytut Prahistorii UAM w Poznaniu i realizowany wspólnie z wymienionymi wcześniej instytucjami ukraińskimi, zakłada:

1) weryfikacyjne badania powierzchniowe na znanych z literatury stanowiskach kurhanowych „komarowskiej" wersji TKK[15] (ryc. 1);

2) wykonanie planów sytuacyjnych i sytuacyjno-wysokościowych wybranych stanowisk, a w ich ramach – grup kopców i pojedynczych obiektów;

3) przeprowadzenie badań wykopaliskowych wyselekcjonowanych kurhanów;

---

[10] Machnik, Pawliw, Petehyrycz, Hrybowycz 2000; Machnik, Pavliv, Petehyryč, Prinada 2002; Machnik, Pavliv, Petehyryč 2006a; 2006b; 2006c.

[11] Machnik, Pavliv, Petehyryč 2006c, 195 n., Fig. 1.

[12] Dla stanowisk na terenie Ukrainy badanych przed rokiem 1945 przyjęto nazwy znane w literaturze, natomiast dla obiektów rozpoznanych po tej dacie – nazwy w brzmieniu ukraińskim (por. Sulimirski 1968).

[13] Rogozińska 1959; Sulimirski 1968, Plan 1.

[14] Makarowicz 2010a; 2010b.

[15] Trzeba zaznaczyć, że prócz prospekcji terenowych polsko-ukraińskiego zespołu, kierowanego przez prof. Jana Machnika, na Ukrainie nie prowadzono dotąd systematycznych badań powierzchniowych, ograniczając się do penetracji dolin większych rzek i ich bezpośredniego zaplecza. Na Ukrainie nie ma więc odpowiednika polskiego AZP.

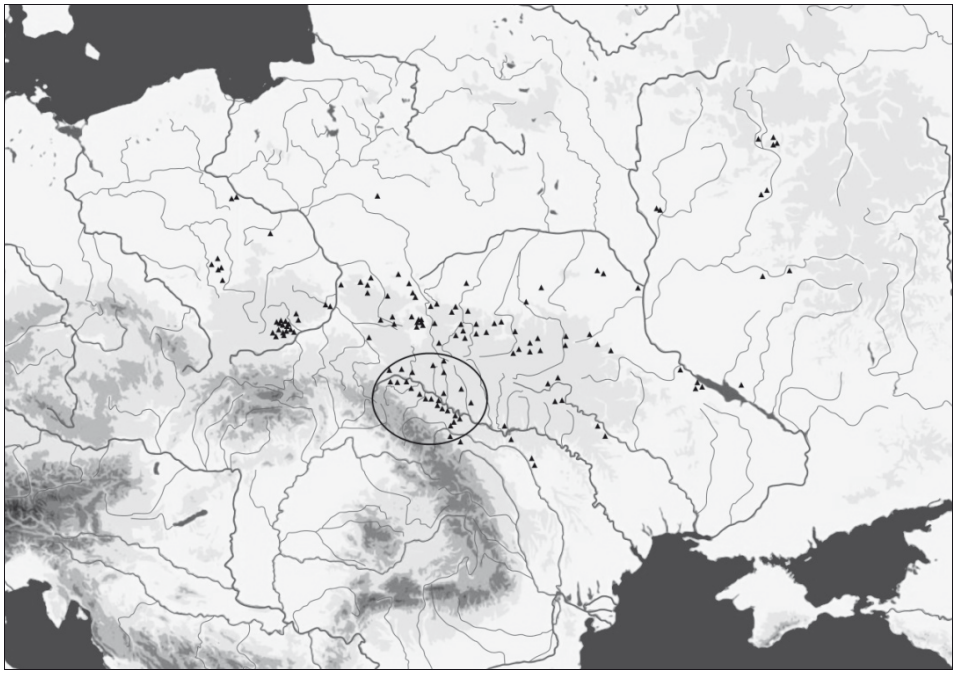

Ryc. 1. Rozmieszczenie cmentarzysk i pojedynczych grobów kurhanowych trzcinieckiego kręgu kulturowego (elipsą zaznaczono skupisko górnodniestrzańskie). Wg Makarowicz 2010a

Fig. 1. Distribution of cemeteries and single barrow graves of the Trzciniec cultural circle (the Upper Dniester cluster is marked with an ellipse). Acc. to Makarowicz 2010a

4) systematyczną i równoległą publikację wyników badań w literaturze fachowej w Polsce i na Ukrainie oraz ich prezentację w obiegu międzynarodowym.

Do chwili obecnej zrealizowano pierwszy i drugi etap projektu[16]. W latach 2007–2009 wykonano weryfikacyjne badania powierzchniowe w rejonie dwóch największych „komarowskich" cmentarzysk kurhanowych: eponimicznym stanowisku w Komarowie, koło Halicza, oraz w Bukównej, koło Tłumacza (dzisiejszy obwód ivano-frankivski). Oba obiekty, znane z literatury, rozpoznano dotąd jedynie częściowo. Przygotowywana do druku przed wojną praca Tadeusza Sulimirskiego o kulturze komarowskiej, w której oba cmentarzyska odgrywały kluczową rolę, zaginęła, stąd są one znane jedynie z krótkich publikacji[17]. Wykonano również prospekcję innych, potencjalnie wartościowych dla problematyki projektu, stanowisk kurhanowych.

[16] W trakcie realizacji jest trzeci – badania wykopaliskowe jednej z większych nekropoli kurhanowych w Bukównej.

[17] Szerzej Sulimirski 1968.

POWIERZCHNIA PRÓBNA – CMENTARZYSKO W KOMAROWIE

Pierwsze, amatorskie jeszcze, badania kopców w Komarowie przeprowadzono już w roku 1889, kiedy to Tadeusz Ziemięcki rozpoznał wykopaliskowo cztery obiekty. W latach 1934–1936 Tadeusz Sulimirski, ówczesny kierownik (w zastępstwie prof. Leona Kozłowskiego) Katedry Prehistorii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, późniejszy profesor i kierownik Katedry Archeologii Przedhistorycznej na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, wespół z dr. Janem Grabowskim, dyrektorem Muzeum Pokuckiego w Stanisławowie, zbadali ponad 60 kurhanów, kolejne dwa we wschodniej części cmentarzyska eksplorował dr Jarosław Pasternak z Ukrainy, dyrektor Muzeum Naukowego im. Tarasa Szewczenki we Lwowie[18]. Siedem znanych wówczas kopców pozostało niezbadanych.

Nekropola w Komarowie jest jednym z najrozleglejszych przestrzennie obiektów tego typu na terenie „komarowskiej" enklawy TKK. Liczy co najmniej 32 spośród ponad 70 różnoczasowych (z neolitu i wczesnej epoki brązu oraz epoki żelaza) kopców (ryc. 2), wzniesionych na dziale wodnym (szerokim w tej strefie na 3 do 6 km) między Łomnicą i Łukvą – prawymi dopływami Dniestru, w odległości około 1 km na południowy zachód od jego koryta[19]. Kurhany sypano tu przez ponad 2000 lat na wierzchowinach wzniesień, w pasie o szerokości 50–250 m i długości około 2,5 km (z wyjątkiem czterech, znajdujących się w różnych miejscach kilkaset metrów na południe od nich), około 0,8 km na północ od osady (stan. „pole Dworzyska") z epoki brązu[20]. Występują one w układzie liniowo-grupowym, a poszczególne skupiska liczą 2–4 do 6–10 kopców. Większość mogił „komarowskich" znajdowała się w centralnej części cmentarzyska, w ramach kilku większych koncentracji (3–4). Odległość między grupami była zróżnicowana i wynosiła od kilkudziesięciu do 150–200 m, natomiast dystans między poszczególnymi obiektami w skupiskach – od kilku-kilkunastu do kilkudziesięciu metrów. Kurhany „komarowskie" znajdowały się w pobliżu, a niekiedy w bezpośrednim sąsiedztwie starszych kopców KCSz[21].

Owalne i okrągłe nasypy kopców miały średnicę od 14 do 20 m i zachowaną wysokość od 0,4 do 0,7 m. Większość szczątków zmarłych została całkowicie zniszczona. Na podstawie układu i liczby darów grobowych, rozmiarów jamy grobowej i nielicznych zachowanych szkieletów autor badań stwierdził, że były to pochówki w większości pojedyncze, w nielicznych przypadkach – podwójne, a w kilku zaobserwowano ciałopalenie[22]. Niekiedy groby „komarowskie" wkopywano w starsze kurhany KCSz. Jamy grobowe sytuowano na osi W–E lub NE–SW, rzadziej

---

[18] Sulimirski 1936; 1938, 273; 1968, 105; Pasternak 1936; 1961.
[19] Sulimirski 1938; 1968, 105 n.; Pasternak 1961, 265 n.; Swiesznikow 1967, 49–52.
[20] Sulimirski 1968, Plan 1.
[21] Sulimirski 1968, 106.
[22] Sulimirski 1968, 105.

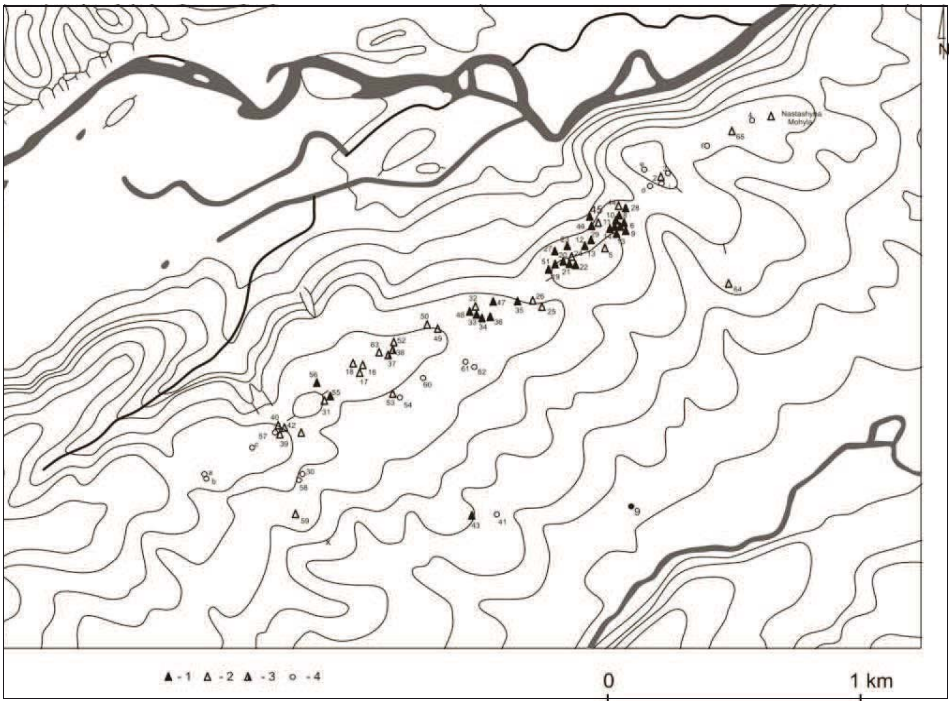

Ryc. 2. Usytuowanie topograficzne cmentarzyska w Komarowie:

1 – kurhany trzcinieckiego kręgu kulturowego (TKK); 2 – kurhany kultury ceramiki sznurowej (KCSz); 3 – kurhany KCSz z wtórnymi pochówkami TKK; 4 – kurhany o nieznanej chronologii (wg Sulimirski 1968; Makarowicz 2010a)

Fig. 2. Topographic location of the site in Komarów:

1 – barrow graves of the Trzciniec cultural circle; 2 – barrow graves of the Corded Ware Culture; 3 – barrow graves of the Corded Ware culture with secondary burials of the Trzciniec cultural circle; 4 – barrow graves of unknown chronology (acc. to Sulimirski 1968; Makarowicz 2010a)

NE–SW i N–S, zazwyczaj na powierzchni próchnicy pierwotnej. W niektórych mogiłach udokumentowano groby z konstrukcjami kamienno-drewnianymi, drewnianymi (kurhany 6, 13, 16, 20, 35 – stosy lub drewniane podłogi, kopiec 47 – prostokątna konstrukcja słupowa) lub kamiennymi (kurhany 11, 14, 45). W nasypach rejestrowano jeden lub dwa, rzadziej więcej, grobów lub też bliżej nieokreślonych pod względem funkcjonalnym konstrukcji kamiennych (np. w kurhanie 20 odnotowano dwa takie układy w sektorze południowym). Najczęściej znajdowały się one w centralnych częściach kurhanów. Kilka pochówków z różnych kopców cechowało spektakularne wyposażenie w przedmioty z brązu, złota i liczne naczynia (np. groby w kurhanach 6, 8 i 28) lub bursztynu i szkła (33). W nasypach udokumentowano różnego typu obiekty niegrobowe: jamy wypełnione węglem i spalenizną, skupiska ceramiki, koncentracje przepalonej, czerwonej ziemi przemieszanej z popiołem, niekiedy ochry (np. w kurhanie 13), a także rozrzucone fragmenty roz-

bitych naczyń, drobne przepalone lub zwapniałe kości, wyroby krzemienne i kamienne[23].

Wskutek zniszczenia górnych części nasypów, a także niepublikowania ich przekrojów, nie jest znana dokładna budowa kopców. Podczas eksploracji stosowano metodę polegającą na równomiernym zbieraniu ziemi z całej powierzchni małych kopców, z pozostawieniem w części centralnej (geometrycznym środku) świadka w postaci okrągłego rdzenia ziemi o średnicy niecałego metra. Większe mogiły eksplorowano ćwiartkami, zbierając systematycznie kolejne warstwy. Wykonywano schematyczne plany płaskie kurhanów, nanosząc na nie również zachowane szczegóły konstrukcyjne oraz usytuowanie zabytków ruchomych, sporządzano też szczegółowe opisy odsłoniętych grobów[24].

W czerwcu 2007 roku w rejonie cmentarzyska i osady komarowskiej przeprowadzono weryfikacyjne badania powierzchniowe. Uczestniczyli w nich Przemysław Makarowicz i Marcin Ignaczak z Instytutu Prahistorii UAM w Poznaniu oraz Igor Kočkin z Katedry Etnologii i Archeologii NUVS w Ivano-Frankivsku i Taras Tkačuk z Muzeum Historycznego w Haliczu. Spenetrowano teren od strony Sokoła, w kierunku lasu komarowskiego, skąd prowadzi droga polna, po której obu stronach, na polu ornym, znajdowały się niegdyś kurhany badane przez ekipę Tadeusza Sulimirskiego. W tej strefie odkryto niewielkie wzniesienia, mogące kryć niezarejestrowane jeszcze kopce. Co najmniej kilka „pewnych" niebadanych kurhanów zachowało się natomiast w głębi lasu. Niektóre z nich mają w partiach centralnych wgłębienia – charakterystyczne „kratery" – ślady po wkopach. Nie są to obiekty badane w latach 30. ubiegłego wieku, lecz raczej efekt działań „poszukiwaczy skarbów". Wkopy rabunkowe wykonywano w różnych latach, również w nieodległej przeszłości, o czym świadczy stan wegetacji roślinności porastającej wspomniane miejsca. W jednym z kopców udokumentowano regularne, kwadratowe i prostokątne wkopy o powierzchni kilku metrów kwadratowych, zachowane do głębokości prawie metra, usytuowane w różnych częściach jego płaszcza, co mogłoby sugerować próbę bardziej systematycznej eksploracji.

Korzystając z mapy zamieszczonej w publikacji Tadeusza Sulimirskiego[25], przeprowadzono również badania powierzchniowe na stoku i terasie nadzalewowej Łukvy – lewego dopływu Dniestru. Nieopodal mostku na bezimiennym cieku – dopływie Łukvy, w odległości niecałych 2 km na południowy wschód od granic współczesnej wsi Komarów, znajdowała się osada ludności kultury komarowskiej badana przez wspomnianego archeologa. Zalegający tu, niezbyt liczny, materiał archeologiczny reprezentował co najmniej kilka jednostek kulturowych, głównie jednak kulturę pucharów lejkowatych, kulturę trypolską i okres wczesnego średniowiecza; fragmenty naczyń z epoki brązu były nieliczne i mało diagnostyczne.

---

[23] Swiesznikow 1967; Sulimirski 1968.
[24] Sulimirski 1938, 27–29; 1968, 105–121, Fig. 12–27.
[25] Sulimirski 1968, Plan 1.

POWIERZCHNIA PRÓBNA – CMENTARZYSKO W BUKÓWNEJ

Bardziej obiecujące, z uwagi na stan zachowania, okazało się cmentarzysko w Bukównej, usytuowane w odległości 1,5 km na zachód od koryta Dniestru (ryc. 3). Rozpoznane przed drugą wojną światową tylko częściowo, nie doczekało się szerszego opracowania. Znane jest głównie z kilku ogólnikowych artykułów o charakterze sprawozdawczym, względnie przyczynków charakteryzujących niektóre zabytki[26].

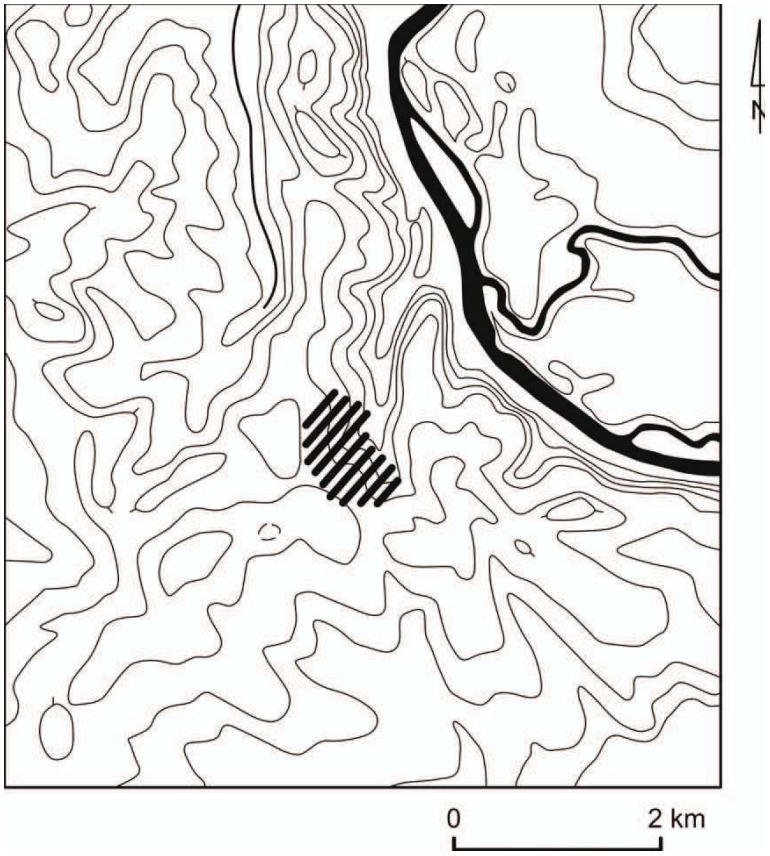

Ryc. 3. Usytuowanie topograficzne cmentarzyska kurhanowego w Bukównej (wg Rogozińska 1959, z poprawkami)

Fig. 3. Topographic location of the barrow cemetery in Bukówna (acc. to Rogozińska 1959, modified)

[26] Bryk 1932; Siwkówna 1938; Rogozińska 1959; Sulimirski 1968.

Ryc. 4. Bukówna. Kurhan zniszczony częściowo przez drogę. Fot. Igor Kočkin

Fig. 4. Bukówna. A barrow partially destroyed by the road. Photo Igor Kočkin

Informacje o kurhanach rozpoznanych wykopaliskowo są bardzo lakoniczne. W roku 1931 Jan Bryk, pracownik Katedry Prehistorii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, zbadał tu sześć kurhanów, siedem kolejnych w roku 1937 wyeksplorowali Marcjan Śmiško i Irena Siwkówna z tejże instytucji[27]. Według badaczy nekropoli kurhany (łącznie 46 obiektów) miały występować w grupach po kilka i kilkanaście kopców, tworząc układy trójkątne i liniowe. Jedyny plan sytuacyjny zarejestrowanych kurhanów jest jednak bardzo schematyczny[28]. Niemal wszystkie eksplorowane obiekty należały do „komarowskiej' wersji TKK.

Kurhany miały przeważnie kilkanaście metrów średnicy i wysokość do 1,2 m, pięć z nich było większych – liczyły około 3 m wysokości i kilkadziesiąt metrów średnicy. W części omawianych obiektów odkryto przepalone kości, naczynia, narzędzia krzemienne, pokonsumpcyjne szczątki zwierząt, a w niektórych – także

[27] Warto zaznaczyć, że była to jedna z nielicznych przedwojennych wspólnych ekspedycji polsko-ukraińskich w rejonie górnego Dniestru. Jej kierownicy – Marcjan Śmiško i Irena Siwkówna – reprezentowali bowiem obie narodowości, lecz jedną instytucję (Bryk 1932; Siwkówna 1938; Rogozińska 1959; Sulimirski 1968).

[28] Rogozińska 1959, 98 n., ryc. 2.

Ryc. 5. Bukówna. Jeden z wyższych i dobrze zachowanych kurhanów w lesie bukowym

Fig. 5. Bukówna. One of the highest and well-preserved barrows in the beech forest

wyroby z brązu (szpile, bransolety). W kopcu 16 odnotowano pochówek dwóch koni, zwróconych ku sobie kopytami i łbami. Z uwagi na ówczesne, niezbyt precyzyjne metody badawcze (kopce eksplorowano wykopem w kształcie koła, bez dokumentowania profili), oraz charakter rytuału grzebalnego (kremacja) niewiele wiadomo o konstrukcji grobów. W centralnej partii kurhanu 4 udokumentowano kolisty mur z kamieni o szerokości 1,3 m i grubości 0,3 m[29].

W czerwcu 2009 roku wykonano na stanowisku badania powierzchniowe, w których uczestniczyli Marcin Ignaczak i Przemysław Makarowicz z Instytutu Prahistorii UAM w Poznaniu oraz Igor Kočkin z Katedry Etnologii i Archeologii NUVS w Ivano-Frankivsku. Natrafiono na kilka grup kurhanowych w lesie, niedaleko zrujnowanego dworu (majątek Wojciecha Komornickiego) i mniejsze skupiska lub pojedyncze obiekty w różnych częściach wsi Bukówna (ryc. 4). Większość kurhanów miała nasyp zachowany do wysokości około jednego metra i 15–20 m średnicy. Cztery kopce w lesie bukowym (stąd pochodzi prawdopodobnie nazwa miejscowości), nieopodal wsi i jeden we wsi, były znacznie większe i lepiej zachowane, miały wysokość ponad trzech metrów i kilkanaście metrów średnicy (ryc. 5, 6). Również na tym stanowisku zaobserwowano efekty działalności „poszukiwaczy

[29] Bryk 1932.

Ryc. 6. Bukówna. Duży kurhan we wsi. Fot. Igor Kočkin

Fig. 6. Bukówna. A large barrow in the village. Photo Igor Kočkin

skarbów" – w postaci niewielkich, płytkich wkopów u szczytu nasypów dwóch kopców. Odkryte kurhany sfotografowano, naniesiono na plan sytuacyjny w skali 1:100 000, wykonano też plany skupisk obiektów, które – sądząc na podstawie ich morfologii – można wiązać z komarowską wersją TKK.

PLANY NA PRZYSZŁOŚĆ

Oprócz scharakteryzowanych wyżej nekropoli w Komarowie i Bukównej podczas prospekcji omawianego rejonu udokumentowano także szereg stanowisk kurhanowych w pobliskich miejscowościach (np. Hotymir, Stetševa, Tłumač). Niektóre z nich były już znane z literatury, inne zarejestrowano po raz pierwszy. Na podstawie oceny wielkości i morfologii nasypów część z odnotowanych podczas prospekcji terenowych kopców można wiązać z epoką brązu, jednak trafność tych ocen zweryfikują przyszłe badania.

Badania powierzchniowe nad górnym Dniestrem, wykonane przez pracowników Instytutu Prahistorii UAM w Poznaniu wspólnie z partnerami ukraińskimi,

stwarzają podstawy do realizacji dalszego etapu projektu – badań wykopaliskowych wybranych kurhanów na stanowiskach w Bukównie oraz Komarowie. Specyficzne układy kurhanów „komarowskich", a także wcześniejszych obiektów sypanych przez społeczności KCSz, sugerują, że kopce miały funkcje nie tylko sepulkralne (sądząc po wyposażeniu grobów podkurhanowych, niektóre można uznać za pochówki miejscowych elit) i sakralne[30], ale były też swego rodzaju markerami zasiedlanego terenu, wznoszonymi przez społeczności niemające miejscowych korzeni. W omawianej strefie współtworzyły krajobraz kulturowy, stając się trwałym elementem sieci osadniczej, współkreatorem przestrzeni społecznej, symbolem tożsamości kolonistów pochodzących z północy, spoza terenów wyżynnych[31]. Niekiedy sypano je w węzłowych punktach dalekosiężnych szlaków komunikacyjnych międzymorza bałtycko-pontyjskiego[32]. Możliwość interpretacji kurhanów na tak różnych płaszczyznach znacząco poszerza przestrzeń poznawczą dla wyjaśnienia i zrozumienia ich „roli" w krajobrazie naddniestrzańskim. Jest też stymulatorem i podstawą teoretyczną prezentowanego programu badawczego.

Kolejnym etapem projektu są badania wykopaliskowe na cmentarzysku w Bukównej, prowadzone od lipca 2010 roku. Wybór tego stanowiska podyktowany jest znacznie lepszym stopniem zachowania nasypów kopców i większym prawdopodobieństwem ich atrybucji do kultury komarowskiej. Eksplorację konkretnego obiektu poprzedza sondowanie i pobranie próbek z wnętrza nasypów wyselekcjonowanych kurhanów. Dynamika trwających już prac terenowych będzie oczywiście zależna od zgromadzonych środków.

Zaprezentowane w tym tekście informacje są zaledwie wstępem do długofalowego, polsko-ukraińskiego projektu badawczego. Wybór problematyki i terenu są bardzo obiecujące poznawczo. Biorąc pod uwagę coraz większą internacjonalizację naszej dyscypliny, wydaje się, że tereny Ukrainy, z uwagi na bogactwo substancji zabytkowej, nikły stopień jej udokumentowania i włączenia do międzynarodowego obiegu archeologicznego, mogą stać się jednym z zasadniczych kierunków „ekspansji" badawczej Instytutu Prahistorii UAM w Poznaniu. Z racji wielowiekowych związków między naszymi narodami, dzięki przyjaznej Ukrainie polityce gremiów decyzyjnych w Polsce i Unii Europejskiej (por. np. program „Partnerstwa Wschodniego"), dzięki dobrym kontaktom i dotychczasowej, owocnej współpracy prahistoryków poznańskich z partnerami ukraińskimi (serie: *Baltic-Pontic Studies* i *Archaeologia Bimaris*) oraz – co ważne w realiach Wschodu – dzięki umowom i uzgodnieniom na szczeblu instytucjonalnym, jest to ciągle kierunek perspektywiczny. W tym kontekście należy też odczytywać założenia i cele programowe projektu górnodniestrzańskiego.

---

[30] Berezańska, Otroščenko 1997.
[31] Górski 1996; Górski, Kadrow 1996; Makarowicz 2010a; 2010b.
[32] Makarowicz 2009.

BIBLIOGRAFIA

Berezańska S.S., Otroščenko V.V.
1997 Bronzovij vik [w:] *Davna istorija Ukraini,* Kiiv, s. 384–544.

Bryk J.
1928 *Kultury epoki kamiennej na wydmach zachodniej części południowego Wołynia*, Lwów.

1932 Tymczasowe sprawozdanie z badań w Bukównie, pow. tłumacki, *Sprawozdania PAU* 37, s. 21–22.

1934 Kurhany w Rusiowie i Krasnem, *Materiały Prehistoryczne* 1, s. 17–19.

Górski J.

1996 Uwagi o znaczeniu kurhanów dla społeczności kultury trzcinieckiej z obszarów lessowych Zachodniej Małopolski [w:] *Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej. Księga jubileuszowa poświęcona Markowi Gedlowi*, red. J. Chochorowski, Kraków, s. 204–211.

Górski J., Kadrow S.
1996 Kultura mierzanowicka i kultura trzciniecka w zachodniej Małopolsce. Problem zmiany kulturowej, *Sprawozdania Archeologiczne* 48, s. 9–32.

Kostrzewski J.
1928 Groby eneolityczne ze szkieletami skurczonymi w Białym Potoku (w pow. Czortkowskim), *Przegląd Archeologiczny* 3, s. 9–18.

Kośko A.
2001 Zarys historii rozwoju „poznańsko-kijowskiego" programu studiów nad prehistorią bałtycko-pontyjskiego międzymorza [w:] *Z archeologii Ukrainy i Jury Ojcowskiej*, Ojców, s. 441–446.

Kośko A., Szmyt M.
2006 Doświadczenia prahistorii w konstrukcji programów badań wschodoznawczych, *Sprawy Wschodnie. Zeszyt specjalny z okazji jubileuszu siedemdziesięciolecia Profesora Grzegorza Kotlarskiego* 1–2 (11–12), s. 23–26.

Kozłowski L.
1939 *Zarys pradziejów Polski południowo-wschodniej*, Lwów.

Krušelnicka L.I.
1976 *Pivnična Prikarpattja i zachidna Voliń za dobi ranńogo zaliza*, Kiiv.

Lech J.
2006 Z badań polsko-ukraińskich związków w archeologii do II wojny światowej, *Przegląd Archeologiczny* 54, s. 5–57.

Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W., Hrybowycz R.
2000 Prahistoryczne kurhany na podkarpackich wysoczyznach górnego Dniestru. Śladami dawnych odkrywców [w:] *150 lat Muzeum Archeologicznego w Krakowie*, red. J. Rydzewski, Kraków, s. 185–207.

Machnik J., Pavliv D., Petehyryč V., Prinada I.
2002 Kurgani krainogo zachodu Lodilskoi visochiny, *Zapiski Naukovogo Tovaristva Imeni Ševčenka* 244, *Praci Archeołogičnoj komisii*, s. 481–505.

Machnik J., Pavliv D., Petehyryč V.
2006a Results of the Archaeological Field Survey on the Sambir Upland [w:] *Environment and Man at the Carpathian Foreland in the Upper Dnister Catchment from Neolithic to Early Mediaeval Period*, eds. K. Harmata, J. Machnik and L. Starkel, Kraków, Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji Prehistorii Karpat, t. III, s. 126–161.

2006b Results of the Archaeological Field Survey on the Drohobyč Upland [w:] *Environment and Man at the Carpathian Foreland in the Upper Dnister Catchment from Neolithic to Early Mediaeval Period*, eds. K. Harmata, J. Machnik and L. Starkel, Kraków, Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji Prehistorii Karpat, t. III, s. 43–105.

2006c Barrow of the Late Corded Ware Culture from Bikiv, Drohobyč District [w:] *Environment and Man at the Carpathian Foreland in the Upper Dnister Catchment from Neolithic to Early Mediaeval Period*, eds. K. Harmata, J. Machnik and L. Starkel, Kraków, Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji Prehistorii Karpat, t. III, s. 195–227.

Makarowicz P.
2009 Baltic-Pontic Interregional Routes at the Start of the Bronze Age [w:] *Routes Between the Seas: Baltic – Boh – Bug – Pont from the 3rd to the Middle of the 1st Millennium BC, Baltic-Pontic Studies* 14, red. A. Kośko, V. Klochko, Poznań, s. 301–336.

2010a *Trzciniecki krąg kulturowy – wspólnota pogranicza Wschodu i Zachodu Europy*, Poznań.

2010b The creation of new social space. Barrows of the Corded ware culture and Trzciniec Circle as markers of a mental map in the upland part of Poland and western Ukraine. Materiały z sympozjum *"Socio-environmental dynamics over the last 12,000 years: the creation of landscapes"*, Kiel, s. 203–215.

Pasternak J.
1936 Moje badania terenowe w 1935 r., *Z otchłani wieków* 11, s. 132.

1961 *Archeołogija Ukrainy*, Toronto.

Piotrowska D.
2006 Z działalności instytucji II Rzeczypospolitej chroniacych zabytki archeologiczne na Zachodniej Ukrainie, *Przegląd Archeologiczny* 54, s. 61–96.

Rogozińska R.
1959 Cmentarzysko kultury komarowskiej w Bukównie, *Materiały Archeologiczne* 1, s. 97–114.

Siwkówna I.
1938 Tymczasowe wyniki badań terenowych w Bukównej, pow. tłumacki, *Z otchłani wieków* 13, s. 67–70.

Sulimirski T.
1936 Cmentarzysko kurhanowe w Komarowie koło Halicza i kultura komarowska, *Sprawozdania PAU 16/9*, s. 273–277.

1938 Kurhany komarowskie, *Złoty Szlak* 4, s. 25–33.

1964 Barrow-Grave 6 at Komarów. *University of London Institute of Archaeology Bulletin* 4, s. 171–188.

1968 *Corded Ware and Globular Amphorae North-East of the Carpathians*, London.

Svešnikov I.K.

1990 Srednij period bronzovogo veka Prikarpat'ja i Volyni. Tšinetsko-komarovskaja kultura [w:] *Arkheologija Prikarpat'ja, Volyni i Zakarpatja*, Kiev, s. 78–88.

Swiesznikow I.

1967 Kultura komarowska, *Archeologia Polski* 12/1, s. 39–107.

Sytnyk O.

2006 Katedry archeologii Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1905–2005, *Przegląd Archeologiczny* 54, s. 125–158.

UPPER DNIESTR EXPEDITION OF THE INSTITUTE OF PREHISTORY OF ADAM MICKIEWICZ UNIVERSITY IN POZNAŃ. PROSPECTS OF THE POLISH-UKRAINIAN RESEARCH PROJECT

Summary

The interest in Ukraine, as a key region of field investigations has been part of the strategy of a larger project, entitled 'The biocultural borderland between the East and West of Europe' (*Pogranicze biokulturowe Wschodu i Zachodu Europy*), having been carried out for several years by the team of archaeologists from the Institute of Prehistory of Adam Mickiewicz University, Poznań, under the direction of Professor Aleksander Kośko.

The aim of the project is to conduct archaeological investigation of the selected Bronze Age barrow cemeteries of the Komarów culture (the Komarów enclave of the Trzciniec culture circle), dated to 1700–1100 BC, and to publish the excavation results.

The project of the Upper Dniester expedition aims: (1) to carry out verification field-walking surveys of known barrow sites of the 'Komarów' version of the Trzciniec culture circle, (2) to produce contour and topographic plans of selected sites and to map groups of barrows and individual mounds, (3) to excavate selected barrows, (4) to publish research results systematically and simultaneously in Poland and Ukraine, and to disseminate them in the world. Until now the first and the second stages of the project have been completed, while phase III is still in progress. In 2007 and 2009, verifying investigations at the two largest barrow cemeteries of the Komarów culture were undertaken, namely the eponymic site in Komarów, near Halicz and in Bukówna, near Tłumač (nowadays Ivano-Frankivsk Oblast).

The next phase of the project entailed archaeological excavations at the cemetery in Bukówna, started in July 2010. The site was selected due to the better state of preservation of the structures and high probability of its attribution to the Komarów culture. The dynamic of the field work depended obviously on the available finances.

The data presented in this paper is just a preliminary stage of the long-term Polish-Ukrainian research project. However, the selected research subject and the area, as well as the preliminary excavation results seem very promising. With archaeology becoming a more and more international discipline,

it seems that Ukraine, with its wealth of artefacts and at the same time poor state of investigations and lack of international recognition, might become one of the main directions of the scientific 'expansion' of the Institute of Prehistory of the Adam Mickiewicz University in Poznań. Main aims of the Upper Dniester project should be perceived exactly in this context.

Translated by Lucyna Leśniak